

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Дворецька Л. О.

У статті розглядається проблема формування мовленнєвої компетентності, культури фахового мовлення майбутніх вихователів. Увага зосереджується на формуванні навичок та вмінь мовленнєвого спілкування майбутніх освітян у Прилуцькому гуманітарно-педагогічному коледжі імені І. Я. Франка.

Ключові слова: професійна діяльність, формування комунікативної компетентності, мовна особистість, культура мовлення, мовленнєві уміння, професійно-мовленнєве спілкування, педагогічне мовлення.

В статье рассматривается проблема формирования речевой компетентности, культуры профессиональной речи будущих воспитателей. Внимание сосредотачивается на формировании умений и навыков речевого общения будущих работников образования в Прилуцком гуманитарно-педагогическом колледже им. И. Я. Франка.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, формирование коммуникативной компетентности, языковая личность, культура речи, речевые умения, профессионально-языковое общение, педагогическая речь.

The article addresses the problem of forming the linguistic competence, the culture of professional communication of prospective educators. Attention is focused on teaching the communication skills to prospective educators at Pryluky Humanitarian and Pedagogical College.

Key words: professional activity, forming communication competence, linguistic personality, culture of communication, communication skills, professional communication, pedagogical communication.

Глобальна мета сучасної освіти – забезпечити входження дитини в соціум, навчити її способів гармонійного співіснування з ним. Особливо це стосується студентів, майбутніх вихователів, які, вивчаючи українську мову за професійним спрямуванням, повинні будуть використовувати в майбутній професійній діяльності культурно-комунікативні засоби спілкування, вільно, самостійно й творчо будувати різні види й форми мовленнєвих висловлювань, активно засвоювати та використовувати засоби мови.

Т. М. Котик зазначає, що фактична підготовка складається з педагогічної практики, яка впливає на розвиток професійних якостей майбутнього педагога, сприяє формуванню таких компонентів, як правильне уявлення про професію вихователя, особливості його праці, дозволяє набути перші навички педагогічної майстерності, відчуття потреби в безперервній педагогічній самоосвіті [7, с. 140].

Нині компетентнісний підхід до навчання мови є провідним у світі. Адже мета навчання мови полягає в тому, щоб зробити дітей компетентними й досвідченими в тому, що стосується використання всіх засобів мови.

Стрижнем запропонованої методики виступила система комунікативно-навчальних завдань, здійснення яких можливе лише за умови безпосередньої участі студентів у професійно-мовленнєвій діяльності [6, с. 90].

Викладачі, організовуючи вивчення мови, повинні спиратися на потреби, мотивацію, характеристику й внутрішні ресурси студентів. Мовленнєва компетентність є визначальною змістовою лінією для базисної характеристики мовленнєвого розвитку й освіти майбутніх спеціалістів. Засвоєння студентами чинників мовленнєвої компетенції – усіх розділів навчальної дисципліни – є основою для формування комунікативної, яка визнана найвищою в ієрархії компетенцій людини.

Важливе місце в методиці відведено організації комунікативної самопідготовки студентів. У цьому процесі було виділено три етапи: 1) діагностування й самодіагностування висхідного рівня комунікативних і мовленнєвих умінь студентів; 2) складання індивідуальних планів комунікативної самопідготовки, розвитку комунікативних умінь, техніки мовлення; 3) рефлексія здобутого рівня комунікативних і мовленнєвих умінь (за результатами проходження педагогічної практики) [8, с. 181].

Формування мовної особистості – суб'єкта з високими інтелектуальними й моральними якостями, який любить, знає та береже рідну мову, користується усіма її виражальними засобами, особливо в обраній професії, покладено в основу курсу української мови за професійним спрямуванням. Варто розрізняти мовленнєвий і комунікативний напрями формування компетентності в спілкуванні. Мовленнєвий напрям передбачає вироблення вмінь і навичок у різних видах діяльності, розвиток культури мовлення, мовленнєвої творчості майбутніх вихователів. Комунікативний напрям спрямований на формування комунікативних умінь, які пов'язані з організацією спілкування відповідно до мотивів, цілей, завдань та з урахуванням соціальних норм взаємодії. Мовленнєва компетентність виявляється у виробленні умінь користуватися усною та писемною літературною мовою, багатством її виражальних

засобів залежно від мети висловлювання та сфери суспільного життя. Це вміння вести діалог, сприймати й будувати усні та писемні монологічні й діалогічні висловлювання різних типів, стилів і жанрів.

Ці мовленнєві вміння є найголовнішими – підґрунтям, на якому формуватимуться найзагальніші, а саме: орієнтуватися в ситуації спілкування, вести підготовчу роботу до реалізації мовлення й планувати її, здійснювати задум, самоконтроль та самооцінку власного мовлення, що забезпечуватиме готовність до мовтворчості в будь-якій життєвій ситуації.

Вони складають основу мовленнєвої компетенції, яка є структурною складовою комунікативної компетенції та визначається як вміння адекватно й доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування й навчання, використовуючи задля цього як мовні, так і немовні та інтонаційні засоби виразності мовлення. Мовленнєва компетенція є визначальною змістовою лінією для базисної характеристики майбутніх вихователів.

Засвоєння студентами всіх видів мовленнєвої компетенції є основою для формування комунікативної компетенції. Виокремлення поняття "мовленнєва компетенція" з ланцюжка "мовна компетенція – комунікативна компетенція" дає змогу диференціювати знання мови й правил спілкування. Тож мовленнєва компетенція охоплює сукупність мовленнєвих, комунікативних умінь, якими володіє мовець, а комунікативна компетенція, як вища в ієрархії компетенцій людини, полягає в умінні вибирати з цієї сукупності найбільш ефективну дію. Здійснюючи цей вибір, мовець користується прагматичною компетенцією, яка передбачає вміння використовувати висловлювання відповідно до комунікативної мети мовця й ситуації спілкування [4, с. 26].

Із метою виявлення специфіки професійно-мовленнєвого спілкування або педагогічного мовлення вихователя варто визначити його сутнісні характеристики, функції, принципи організації, зміст, структуру. Для відзначення професійно значущих комунікативних характеристик особистості вихователя (емпатія, доброзичливість, аутентичність, ініціативність, відкритість) послуговуємося терміном "професійно-мовленнєве спілкування вихователя". Цей термін означає принципово обов'язкову та яскраво виражену схильність до спілкування з дітьми, гуманістичну спрямованість на налагоджування стосунків із вихованцями, а також усе розмаїття комунікативних засобів і способів організації міжособистісної взаємодії педагога з дітьми в процесі спеціально спрямованої навчальної комунікації та в повсякденному спілкуванні. При цьому визначальним чинником, який коригує якості професійного мовлення й спілкування виступає спрямованість на створення комунікативних умов для мовленнєвого розвитку дітей певного вікового періоду й організацію з цією метою особистісно розвивального мовленнєвого спілкування.

Цілі професійно-мовленнєвого спілкування вихователя визначають його функції. Аналіз функцій мовлення, педагогічного і міжособистісного спілкування дає змогу навести структуру функцій особистісно розвивального мовленнєвого спілкування вихователя. Вони визначають стратегічні напрями, відбивають сутнісні цілі та завдання спілкування.

Визначимо їх:

- формування, розвиток і задоволення потреби дітей у мовленнєвому спілкуванні: увазі, розумінні, співчутті;

- виконання функції комунікативного чинника становлення й розвитку мовленнєвої сфери дітей;
- виконання функції навчання мови й розвитку мовлення дітей;
- реалізація функції мовленнєвої співучасті, співдії в діалозі з дітьми;
- реалізація функції психологічної підтримки в спілкуванні з дітьми;
- реалізація функції розваги дітей засобами професійно-мовленнєвого спілкування.

Як обслуговуючі, виступають функції педагогічного мовлення й спілкування. Утілення цих функцій відбувається в основних сферах мовленнєвого спілкування вихователя, а саме: повсякденне спілкування, навчальний діалог, інтимно-особистісне спілкування, дитяче дозвілля, ділове співробітництво (інтерактивний контакт). Реалізація цих функцій зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування принципів організації та розвитку спеціалізованого професійно-мовленнєвого спілкування вихователя з дітьми.

Саме ці функції визначають і сучасні комунікативні пріоритети в навчанні мови й скеровують передусім процес навчання мови й розвитку мовлення, який здійснюється під час організованих занять. Спеціальні принципи організації мовленнєвого спілкування вихователя з дітьми охоплюють як загальні психолого-педагогічні й комунікативні вимоги, правила та способи їх утілення у власне мовленнєвому аспекті, так і спеціальні – лігводидактичні вимоги, що визначають сутнісну специфіку професійного мовленнєвого спілкування вихователя, орієнтованого на розвиток комунікативно-мовленнєвої сфери дітей.

Професійно-мовленнєве спілкування вихователя можна розглядати як комунікативний чинник мовленнєвого розвитку дітей за умови сформованості в нього комунікативних особистісних рис, професійної мотивації, підсистем професійно-мовленнєвих умінь, спрямованих на володіння різними видами контактів і системи інтегративних професійно-мовленнєвих умінь. Спілкуючись із дітьми, навчаючи їх спілкуванню, вихователь гнучко використовує у своєму мовленні все розмаїття мовних засобів, форм етикету, способів досягнення різноманітних комунікативних цілей. Для цього він по-різному формулює питання, застосовує потрібний мовленнєвий стимул або розгорнутий зразок мовленнєвого висловлювання. Структура, форма, обсяг, якісні характеристики мовлення вихователя постійно змінюються залежно від методичних вимог та завдань, навчально-виховної роботи в різних вікових групах, індивідуальних особливостей дитини.

Мовлення педагога наслідують діти. Нормативність – це важлива, але не єдина професійна якість педагогічного мовлення. Мовлення педагога мають характеризувати діалогічність, змістовність, спрямованість, нормативність, образність, емоційність, пестливість, лаконічність. Мовлення педагога, за висловом В. О. Сухомлинського, – найважливіший педагогічний інструмент, воно є засобом здійснення педагогічного спілкування. Тому кожен педагог має бути передусім словесником. Педагогічне мовлення виконує цілу низку функцій: дидактичну, виховну, організаторську, експресивну, етичну, естетичну, впливу. Водночас педагогічне мовлення є різновидом публічного мовлення, ефективність якого визначається технікою мовлення (розвинутий голос, правильне мовленнєве дихання, дикція) і комунікативними ознаками: правильність, чистота, логічність, точність, багатство, доречність, виразність. Крім загальнокомунікативних ознак, педагогічному мовленню притаманні специфічні характеристики. Це духовність, яка передбачає усвідомлення духовної ролі слова в діяльності педагога. Наступна якість – діалогічність педагогічного мовлення, яка є складовою діалогічної орієнтації в спілкуванні з дітьми. Змістовність мовлення – запорука його дієвості в навчально-виховному процесі. Нормативність мовлення забезпечується тоді, коли вихователь бездоганно володіє українською мовою, її лексикою, граматику, орфоепічними нормами, надає перевагу власне українським словам, уникає мовних кальок та росіянізмів. Образність мовлення забезпечується вмінням "малювати зорові образи" завдяки вдалому вживанню синонімів, епітетів, порівнянь, образних виразів; приказок, прислів'їв тощо. Емоційність мовлення досягається зміною порядку слів у реченні, добором відповідних слів, уживанням лексем, які передають почуття, стани, переживання, ставлення мовця до того, про що йдеться. Пестливість є ознакою мовлення, призначеного для дітей дошкільного віку. Економічність мовлення виявляється в лаконічності вислову. Потрібно уникати багатослів'я, частого повтору одних і тих самих слів та словосполучень, зайвої пишномовності, слів-паразитів, великої кількості вставних слів і словосполучень.

Економічність мовлення досягається переважанням простих речень, які логічно пов'язані між собою, над складними.

Це говорить про загальну мовленнєву культуру, комунікативну компетенцію, професійне функціональне мовлення. Одним із шляхів підвищення цього є якісне викладання української мови, розробка та застосування оригінальних педагогічних технологій, нових підходів, які б відповідали потребам розвитку особистості й сприяли професійному становленню майбутніх фахівців, розкриттю їхніх талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей.

Педагогічне мовлення вихователя потрібно розглядати як мовленнєву діяльність, що передбачає вільне володіння спеціальною термінологією в умовах навчання, наближених до професійної мовленнєвої діяльності.

Вивчаючи глибоко дисципліну "Українська мова за професійним спрямуванням", студенти вдосконалюють своє професійне мовлення, здобувають таку освіту, яка дає змогу досягти особистісного, професійного самовизначення та самореалізації. Ефективний розвиток функціонального мовлення можливий тільки в процесі провідної професійної діяльності, зміст, форми й методи якої корелюються з характером умінь, що формуються [6, с. 26].

Проблему формування педагогічного мовлення студентів варто розв'язувати в цілісній системі професійного навчання майбутніх вихователів.

Найефективнішою є організація навчання на принципах гуманізації, демократизації, гуманітаризації, диференціації, інтеграції. Працюючи над збагаченням словника студентів професійно значущими словами й термінами, не просто сприяємо розширенню їхнього активного словника, підвищенню культури мовлення, розвитку зв'язного мовлення, а й готуємо їх до майбутньої професійної діяльності.

Важливі умови формування педагогічного мовлення:

- 1) оптимальний рівень складності завдань;
- 2) чітка орієнтація на практичну значущість кінцевого результату;
- 3) вдале застосування форм заохочення.

Основним у мовленнєвому розвитку студентів є вдосконалення вміння користуватися мовою як засобом фахового спілкування. Мовленнєві акти в них стають контрольованішими, оскільки студенти прагнуть до нормативності мови. Процес мовлення вдосконалюється завдяки кількісному збагаченню словника; нагромадженню досвіду активного користування мовними категоріями; поліпшенню виразності й зв'язності висловлювань; удосконаленню фонетичного аспекту мовлення; ускладненню вживаних синтаксичних структур; самостійному словотворенню, яке ґрунтується на поєднанні практично засвоєних слів і засобів словотворення.

Отже, урахувавши мотивацію навчання, навчальний процес варто сконцентрувати саме на вдосконаленні професійного мовлення в усіх його видах і формах.

У процесі роботи з розвитку педагогічного мовлення студенти оволодівають комплексом умінь щодо сприймання чужого мовлення, відтворення готових текстів різних стилів, створення власних висловлювань, особливо усних, зв'язку розвитку мовлення з вивченням теоретичного матеріалу навчальної дисципліни.

Навички та вміння зв'язного педагогічного мовлення формуємо через систему різноманітних вправ. Студентам можна пропонувати також завдання, які виконуються у формі ділової зустрічі, прес-конференції, брифінгу тощо. До таких заходів доцільно заздалегідь сформулювати підготовчі завдання: скласти запитання до теми зустрічі, підготувати промову відповідної тематики тощо.

Отже, викладач через найрізноманітніші вправи й завдання може використовувати ефективні форми, методи й прийоми формування рис педагогічного мовлення.

Література

1. Лещенко О. М. Програми педагогічних інститутів. Методика навчання рідної мови і грамоти (для дошкільних відділів) / О. М. Лещенко. – К. : Рад. школа, 1965. – 28 с.
2. Методика навчання дітей рідної мови та ознайомлення з явищами навколишнього життя в дошкільному закладі: програма для студентів педагогічних інститутів спеціальності 03.07.02. "Педагогіка і психологія (дошкільна)" / упор. А. М. Богуш. – К. : РУМК, 1990. – 31 с.
3. Луценко І. О. Методика викладання курсу "Теорія і методика розвитку українського мовлення у дітей дошкільного віку": навчальна програма для студентів спеціальності "Дошкільне виховання" освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" / І. О. Луценко, В. Г. Захарченко. – К., 2002. – 15 с.
4. Богуш А. М. Особливості вивчення української мови в дошкільних закладах з російською мовою навчання: програма спецпрактикуму та методичні рекомендації для студентів III курсу спеціальності "Педагогіка і психологія (дошкільна)" / А. М. Богуш, Т. М. Котик. – Одеса, 1992. – 46 с.
5. Богуш А. М. Українська мова в дошкільному закладі освіти (Методичні рекомендації до семінару-практикуму для вихователів дошкільних закладів) / А. М. Богуш, Т. М. Котик. – К. : Освіта, 1994. – 61 с.
6. Луценко І. О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками: навч. посіб. / І. О. Луценко. – К. : НПУ, 2001. – 96 с.
7. Котик Т. М. Наочні засоби інтенсифікації процесу вивчення лінгводидактики у ВНЗ / Т. М. Котик // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – 2002. – № 1. – 144 с.
8. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі: практикум / А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1995. – 191 с.